

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ВДОСКОНАЛЕННЯМ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ТА ПІДВИЩЕННЯМ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЛІДАРНОГО КОМПОНЕНТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Постановка проблеми. Ефективність системи солідарності поколінь, що ґрунтується на розподільчому принципі фінансування, залежить від співвідношення між кількістю платників внесків та пенсіонерів, оскільки виплата пенсій відбувається за рахунок внесків у пенсійний фонд у поточному періоді.

Аналізуючи питання критичного значення коефіцієнта підтримки в демографічному контексті, сучасні вчені приходять до висновку, що оптимальним співвідношенням осіб працездатного віку до осіб старше працездатного віку є 1 до 3 [1, с. 77; 2, с. 15; 3, с. 19].

На даному етапі для України характерне демографічне навантаження осіб працездатного віку до осіб старше працездатного віку – 5 до 1, що створює підґрунтя для ефективного функціонування на засадах солідарності поколінь. Проте, реальне співвідношення між пенсіонерами та тими, хто сплачує внески на потреби пенсійного забезпечення погіршується впливом фінансово-економічних факторів і сьогодні це значення становить 1,25 до 1. Таким чином, ситуацію погіршує вплив фінансово-економічних факторів. Тож необхідним стає пошук шляхів компенсування негативного впливу фінансово-економічних факторів на ефективність системи пенсійного забезпечення.

Дослідженню проблем і перспектив розвитку національної системи пенсійного забезпечення на сучасному етапі присвячені роботи Е.М. Лібанової [4], І.Ф. Гнибіденко [5;6], І.В. Заюкова [7], І.М. Прибиткової [8], та ін.

Метою даної статті є обґрунтування шляхів вдосконалення соціально-трудових відносин в Україні для підвищення ефективності солідарного компоненту системи пенсійного забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз основних підходів до визначення поняття «ефективність» можна узагальнити у двох основних аспектах – ступінь використання ресурсів та відношення результати-ресурси. Ефективність системи пенсійного забезпечення з точки зору оцінки ступеня використання ресурсів, передбачає перш за все, визначення відповідності структури системи пенсійного забезпечення факторам, які впливають на її функціонування. В той же час, аналіз характеру впливу факторів на ефективність системи пенсійного забезпечення дозволяє обґрунтувати напрями її розвитку.

Оскільки статистичні дані свідчать, що суттєво погіршують співвідношення між платниками внесків та пенсіонерами не демографічні, а фінансово-економічні фактори, проаналізуємо характер їх впливу відповідно до визначених у табл. 1.

Слід зазначити, що зростання рівня безробіття населення працездатного віку призводить до вилучення людей, що потенційно можуть бути платниками внесків на потреби пенсійного забезпечення, з їх числа. Вкрай важливим є скорочення тривалості пошуку роботи, адже тривале безробіття призводить до зневіри людей у можливості знайти роботу. Це вилучає їх з ринку праці, а отже, й з числа платників внесків на потреби пенсійного забезпечення, або призводить до неможливості виконувати роботу без перекваліфікації, що потребує додаткового фінансування.

Опосередковано зменшення безробіття впливає на збільшення активності людини у процесах накопичення і використання пенсійних коштів. Адже економічно незалежна людина має фінансову можливість і бажання приймати активну участь у процесах накопичення і використання власного пенсійного капіталу, що відповідає сформульованим пріоритетам реформування пенсійної системи, а саме – підвищення

рівня обізнаності та активності населення у питаннях пенсійного забезпечення. Підвищення рівня активності громадян у процесах контролю та управління власним пенсійним капіталом вкрай важливе за умов розвитку недержавного пенсійного забезпечення, що є доповненням до загальнообов'язкової системи пенсійного страхування та передбачає можливість мати додаткову пенсію. Вибір установи фінансово-кредитної сфери, а також умов укладання договору пенсійного страхування в даному випадку є добровільним, тож потребує активної життєвої позиції, поінформованості та певного рівня юридичної обізнаності у питаннях пенсійного забезпечення від особи, що його укладає.

Таблиця 1

Фінансово-економічні фактори, що впливають на ефективність системи пенсійного забезпечення, заснованої на розподільчому методі фінансування

Фактори	Показники
Ситуація на ринку праці	Рівень безробіття населення працездатного віку
	Рівень зайнятості населення працездатного віку
	Рівень зайнятості населення передпенсійного віку
Макроекономічна ситуація	Масштаби тіньової економіки
	Ступінь диференціації громадян за доходами (коефіцієнт Джині)

Складено автором.

Не менш суттєвим є підвищення рівня економічної активності населення. Сучасний стиль життя, що проявляється в появі нових форм зайнятості, вплив глобалізації на сферу соціально-трудових відносин, а також соціальна спрямованість державної політики, що забезпечує підтримку та захист у разі дії соціальних ризиків, дають можливість людині більш вільно обирати між дозволенням і роботою, орієнтуючись виключно на власні бажання та фінансові можливості. Розповсюдження набуває робота на умовах неповної зайнятості, фрілансерство, зростання рівня нетрудових доходів (отримання доходів на фінансовому ринку, ринку нерухомості, тощо), що призводить до зменшення рівня економічної активності людей працездатного віку з часом, знижуючи рівень надходжень до солідарного компоненту системи пенсійного забезпечення. Враховуючи, що в Україні солідарний компонент є домінуючим, а недержавне пенсійне забезпечення знаходиться на початковому етапі розвитку, це призводить до загального зниження рівня надходжень на потреби пенсійного забезпечення. Тож вкрай важливим для збільшення ефективності системи пенсійного забезпечення є підвищення рівня економічної активності населення працездатного віку, що є можливим за умов підвищення загального рівня заробітної плати, поліпшення умов праці. Подальше впровадження корпоративних пенсійних програм має стати стимулом до участі у трудовій діяльності.

Окремо, необхідно наголосити на важливості підвищення рівня економічної активності населення передпенсійного віку. Тенденція до зниження рівня економічної активності населення передпенсійного віку, що характерна для більшості країн Організації Економічного Розвитку і Співробітництва (ОЕРС), в Україні має іншу першопричину. Зниження рівня економічної активності населення передпенсійного віку в Україні не пов'язане з бажанням і можливістю (фінансовою) достроково припинити роботу. В Україні діє ефект економічного примусу до праці, відсутні механізми дострокового виходу на пенсію за власним бажанням у межах державної системи пенсійного забезпечення, характерний низький рівень охоплення недержавним компонентом системи пенсійного забезпечення. Низький рівень оплати праці знижує

ймовірність накопичення власного пенсійного капіталу для можливості дострокового виходу на пенсію. Основною причиною зниження рівня економічної активності населення передпенсійного віку є складність працевлаштування у разі звільнення, що призводить до зростання числа зневірених знайти роботу, а отже, й знижує рівень економічної активності населення даної вікової групи та відрахування на потреби пенсійного забезпечення. Підвищити ефективність системи пенсійного забезпечення можливо шляхом захисту працівників передпенсійного віку, адже втрата роботи у цей період найімовірніше призводить до: безробіття, припинення трудової діяльності загалом або працевлаштування у тіньовому секторі економіки та на посадах із нижчим рівнем оплати праці, ніж на попередньому місці роботи. Тож вкрай необхідним є розробка програм захисту працівників старшого віку у сфері соціально-трудових відносин.

Окрім того, ефективним є подальше стимулювання до роботи після настання пенсійного віку, що було передбачене Законом України 2003 року [9] та удосконалено Законом 2011р. [10] (табл. 2).

Таблиця 2

Розмір підвищення пенсії у залежності від терміну відстрочення виходу на пенсію

Кількість років відкладеного виходу на пенсію за віком		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Збільшення розміру пенсії, %	2003р.	3,00	6,71	11,83	18,54	27,07	36,46	46,85	58,43	71,19	85,32
	2011р.	6,00	12,00	18,00	24,00	30,00	54,00	63,00	72,00	81,00	90,00

Складено за даними [9;10].

Таким чином, відстрочення виходу на пенсію на десять років дає можливість людині в подальшому отримувати пенсію у значно вищому розмірі. Разом із тим, такий захід є можливим лише із підвищенням середньої тривалості життя населення, адже якість життя впливає на швидкість втрати працездатності людини і її можливість реалізовувати свої знання та вміння після настання пенсійного віку. Тривалість життя після настання пенсійного віку в Україні є нижчою ніж, наприклад, в середньому в країнах, що є членами ОЕРС. Враховуючи один з найнижчих показників пенсійного віку в світі, це можна пояснити лише низькою тривалістю життя осіб старшого віку.

Окрім того, масштаби тіньової економіки справляють суттєвий вплив на рівень надходжень до Пенсійного фонду, адже в результаті тінізації зайнятості, заробітної плати, відбувається зменшення рівня офіційних доходів громадян, що є базою для відрахування коштів на потреби пенсійного забезпечення. В першу чергу, це впливає на державний компонент системи пенсійного забезпечення. Підвищення рівня ефективності солідарного компоненту системи пенсійного забезпечення за рахунок збільшення рівня надходжень на потреби пенсійного забезпечення, відповідає пріоритетам реформування системи пенсійного забезпечення України, а саме – пошук джерел для компенсування дефіциту солідарного компоненту. Разом із тим, подальше впровадження недержавного пенсійного забезпечення, сприятиме детінізації доходів населення шляхом залучення громадян до участі у недержавних пенсійних програмах. У табл. 3 представлено динаміку рівня тіньового сектору економіки України в 2002-2010 рр. (у % до величини офіційного ВВП), що розрахована за методиками Державного Комітету Статистики України та Світового Банку.

Таким чином, особливість регулювання даної сфери пов'язана з неможливістю точного визначення масштабів тіньової економіки, що ускладнює оцінку та аналіз даного явища з метою подальшої розробки заходів детінізації економіки.

Значення коефіцієнту Джині в Україні (дорівнює 0,38), свідчить про існуючу диференціацію населення за доходами, а отже, й про певну антагонізацію інтересів у суспільстві. В даному випадку, підвищити ефективність системи пенсійного забезпечення

можливо шляхом збільшення рівня індивідуалізації процесів накопичення коштів на потреби пенсійного забезпечення, що призведе до зниження соціальної напруженості в межах державної системи пенсійного забезпечення. Окрім того, це також сприятиме детінізації доходів громадян, адже принцип індивідуалізації, збільшення залежності розміру пенсії, що отримує людина, від величини сплачених внесків, можливість одномоментного використання коштів, спадкування коштів, збільшують бажання людини здійснювати внески на потреби пенсійного забезпечення.

Таблиця 3

Динаміка рівня тіньового сектору економіки України в 2002-2010 рр., % до величини офіційного ВВП

Рік	Розраховано за методиками	
	Державного Комітету Статистики України	Світового Банку
2002	17,7	53,7
2003	17,2	55,0
2004	18,9	55,9
2005	18,1	57,0
2006	17,3	57,5
2007	15,5	58,15
2008	15,1	-
2009	16,1	-
2010	16,5	58,7

Складено за даними [11, 12].

Враховуючи високий рівень інтегрального тарифу внесків на потреби пенсійного забезпечення, дефіцит бюджету солідарного компоненту, низький розмір пенсій у поточному періоді, стратегічним стає пошук шляхів зменшення негативного впливу фінансово-економічних факторів та підвищення її ефективності.

Структурне реформування системи пенсійного забезпечення в Україні, поступове впровадження державної накопичувальної складової, розвиток недержавного пенсійного забезпечення, поступове підвищення пенсійного віку – не є ефективним без зменшення рівня безробіття економічно активного населення, збільшення рівня економічної активності населення, зменшення рівня тінізації економіки, зниження ступеню диференціації доходів населення.

Висновки. Таким чином, окрім заходів, спрямованих на зміну у сфері пенсійного забезпечення, для підвищення ефективності солідарного компоненту системи пенсійного забезпечення, необхідним є удосконалення сфери соціально-трудових відносин, а саме:

1. Зменшення рівня безробіття економічно активного населення (зі скороченням тривалості пошуку роботи).
2. Підвищення рівня економічної активності населення (у тому числі впровадження програм захисту зайнятості працівників передпенсійного віку).
3. Зниження масштабів тіньової економіки, зокрема, тіньової зайнятості та доходів.
4. Зниження ступеня диференціації доходів населення. Разом із тим, можливим є зниження негативного впливу даного фактору на ефективність солідарного компоненту можлива за рахунок збільшення рівня індивідуалізації у процесах накопичення пенсійного капіталу.

Окрім того, подальший розвиток корпоративних пенсійних програм дозволить зменшити ризики недержавного пенсійного забезпечення для учасників, адже в даному випадку існує подвійний контроль за діями управляючої компанії, що забезпечується недержавним пенсійним фондом та підприємством.

Результати статті можуть бути використані при обґрунтуванні напрямів удосконалення сфери соціально-трудових відносин у контексті підвищення ефективності системи пенсійного забезпечення в Україні.

Анотація

У статті проаналізовано фактори, що впливають на ефективність солідарного компоненту системи пенсійного забезпечення. Обґрунтовано взаємозв'язок між ефективністю сфери соціально-трудових відносин та системи пенсійного забезпечення. Запропоновано шляхи вдосконалення соціально-трудових відносин в Україні, що дозволяють підвищити ефективність системи пенсійного забезпечення.

Ключові слова: розподільчий принцип, система пенсійного забезпечення, рівень безробіття, рівень зайнятості, коефіцієнт Джині.

Аннотация

В статье проанализированы факторы, влияющие на эффективность солидарного компонента системы пенсионного обеспечения. Обоснована взаимосвязь между эффективностью сферы социально-трудовых отношений и системы пенсионного обеспечения. Предложены пути совершенствования социально-трудовых отношений, позволяющие повысить эффективность системы пенсионного обеспечения.

Ключевые слова: распределительный принцип, система пенсионного обеспечения, уровень безработицы, уровень занятости, коэффициент Джини.

Summary

This article examines the influence of financial-economic factors on the pension system efficiency. Correlation between improvement of the labor market and national pension system is grounded. The article proposes the ways for minimizing the influence of financial-economic factors on pension system efficiency.

Key words: distributional principle, pension system, unemployment rate, level of employment, Gini coefficient.

Список використаних джерел:

1. Васин С.А. Демографические проблемы повышения пенсионного возраста /Васин С.А.// Сборник докладов Московского Центра Карнеги «Современные проблемы пенсионной сферы: комментарии экономистов и демографов». Под.ред. Т.М. Малевой. – М., 1997. – Вып.16. – 1997. – 97 с.
2. Надточій Б.О. Пенсія в Україні. Коментар Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»/ Надточій Б.О., Демчук Л.А. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 512с.
3. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения: [учеб.пособие] / Мачульская Е.Е., Горбачева Ж.А. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Книжный мир, 2001. – С.19.
4. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій [колективна науково-аналітична монографія]/ За ред. Е.М.Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2006. – С.130-131.
5. Гнибіденко І. Вплив фінансово-економічної кризи на соціальну сферу України/ І.Гнибіденко//Економіка України. – 2009. – №7. – С.64-74.
6. Гнибіденко І.Ф. Наукові підходи до реформування пенсійної системи України та країнах ЄС/І.Ф.Гнибіденко//Проблеми науки. – 2008. – №4. – С.30-37.